

De democratie als volkstuin

Joëlle Zask

Uitgesproken op vrijdag 1 december 2023 in Spui 25, Amsterdam

Ter inleiding van mijn onderwerp wil ik wijzen op de duidelijk tegengestelde, zelfs paradoxale aard van de Nederlandse situatie: enerzijds is Nederland historisch gezien – en nog steeds – het land van de gedeelde tuinen (volkstuinten, stadsboerderijen, ecowijken, tuinparken), waarvan er maar liefst 240.000 bestaan, en anderzijds zijn klimaatsceptici, waaronder de Boer Burger Beweging (BBB), en extreemrechts in opmars.

In het navolgende betoog wil ik kijken naar de gedeelde tuin als een goed voorbeeld van ecologische democratie. Daarnaast wil ik de politieke gevolgen laten zien van de tegenovergestelde landbouwmodellen die de agro-industrie en de gedeelde tuin zijn.

Ten eerste is een gedeelde tuin geen *collectieve* tuin, maar een nauwe (en zeldzame) combinatie van het gemeenschappelijke en het individuele. Dit geldt ook voor de configuratie ervan, aangezien het om een gemeenschappelijk terrein gaat dat is onderverdeeld in individuele percelen.

Of het nu therapeutische tuinen, educatieve tuinen, familietuinen, volkstuinten of gemeenschapstuinen zijn, ze hebben allemaal dezelfde vorm. Elk type kent een lange geschiedenis die we graag zouden kunnen vertellen, zoals de *community gardens* die ontstonden in de Bronx in New York, de tuinen van het oude *mir*-systeem in Rusland, de middeleeuwse *hortillonnages* in het Franse Amiens, de plantages in Zwitserland, etc.

Deze gedeelde tuinen bestaan op verschillende schalen: sommige zijn heel uitgestrekt, terwijl andere piepklein zijn. De Amerikaanse federale overheid schonk bijvoorbeeld *four acres and a donkey* aan elk gezin van “pioniers”, terwijl de gedeelde tuin die Maria Montessori aanlegde op de binnenplaats van haar school was onderverdeeld in percelen van 1 m², die elk aan een leerling werden gegeven.

Bovendien vallen gedeelde tuinen, van welk type dan ook, allemaal onder een eigendomsstelsel dat sterk verschilt van het exclusieve en onherroepelijke eigendomsstelsel uit het Burgerlijke Wetboek van Napoleon: terwijl de gemeenschappelijke grond onder een communautaire instelling valt zoals – afhankelijk van het tijdperk – de gemeente, God, de heer of de koning, die er de *hoeder* van is, wordt het individuele perceel simpelweg in concessie gegeven of verpacht, toevertrouwd, ter beschikking gesteld, etc.

De telers van een perceel worden houders (*tenant, tenure*), begunstigden, pachters genoemd, maar zijn geen eigenaren. Tot op heden is het recht op het gebruik van een lap grond afhankelijk van de verbintenis van de begunstigde om het in cultuur te brengen. Wie daarmee ophoudt, verliest ipso facto zijn toegangsrecht.

De gedeelde tuin is dus een instituut dat overeenkomt met *een teelrecht*, niet met een eigendomsrecht. Het belichaamt een oeroude morele en juridische bepaling, namelijk de waarborg van gelijke toegang tot het land en het recht van eenieder om zijn eigen voedsel te produceren. Want dat is of was de voorwaarde voor menselijke waardigheid.

Dit alles klinkt vandaag de dag nog heel sterk door, vooral omdat – in tegenstelling tot wat veel mensen geloven – de gedeelde tuin geen relikwie uit lang vervlogen tijden is, geen speeltje voor de verveelde middenklasse of tijdverdrijf voor de vermoeide stedeling.

Aan de ene kant is het, zoals ik al suggereerde, een voedselproductiesysteem dat sinds mensenheugenis en bijna overal ter wereld bestaat, in Noord- en Zuid-Amerika, Australië, Europa, Zuidoost-Azië, China, enz. Aan de andere kant speelden en spelen deze tuinen een fundamentele rol in de productie van menselijk voedsel (dat moet worden onderscheiden van voeding).

Overal waren ze de pijlers van een lokale bestaans economie, zelfs zozeer dat de vernietiging ervan, zoals Mao Zedong deed tijdens de “Grote Sprong Voorwaarts”, vanaf 1959 leidde tot een enorme hongersnood waarvan miljoenen mensen (volgens schattingen tussen 20 en 55 miljoen) het slachtoffer werden.

We weten ook dat de gemeenschapstuinen in New York City in specifieke voedselbehoeften konden voorzien van immigranten die in grote armoede leefden. Volgens de cijfers van de FAO zorgt dit soort tuinen nog steeds voor een groot deel van de wereldvoedselvoorraad en levert het 70% van de zaden, zaailingen en enten, zonder de kennis en knowhow van boeren te vergeten. Met andere woorden, gedeelde tuinen zijn geen kleinigheid, maar spelen in de hele wereld een zeer belangrijke rol.

Ik laat de beschrijving nu voor wat het is en benader de gedeelde tuin als een paradigmatische vorm van democratie, een democratie die ik ga definiëren in termen van een nauwe band tussen het individuele en het gemeenschappelijke.

Vervolgens stel ik voor om analoge relaties te ontwikkelen tussen democratische praktijken en ecosystemische functies. Ik ga er daarbij steeds van uit dat de gedeelde tuin een vorm is die kan worden geëxtrapoleerd naar andere levensvormen, zoals ziekenhuizen, scholen, fabrieken, huisvesting, werk, het onderscheid tussen de persoonlijke levenssfeer en de openbare ruimte, enz.

Democratie is in de eerste plaats bekend als een specifieke regeringsvorm. Zo is het bestel dat een “liberale democratie” heet (een uitdrukking van Tocqueville), het resultaat van een combinatie van twee regeringsstelsels: enerzijds het systeem van inspraak van het volk via verkiezingen, petitie en verenigingen, en anderzijds het systeem van inperking van de regering om willekeur van bestuurders te voorkomen en hun neiging tot machtsmisbruik in te dammen.

Dit laatste systeem is tevens gebaseerd op institutionele bepalingen, in het bijzonder een Verklaring van de Rechten van de Mens en een Grondwet. Maar als institutioneel stelsel is de democratie kwetsbaar. Alleen wanneer de wetten en de “geest van de wetten” (Montesquieu) naadloos op elkaar aansluiten, is er sprake van een sterke democratie.

Institutionele democratie is gebaseerd op een democratie in de zin van een levensstijl, een levensvorm, gedeelde overtuigingen die Tocqueville “zedes” noemt en Dewey “gewoonte”. Allemaal dingen die kunnen aanduiden met de term “cultuur”. “Cultuur moet in het vlees en bloed van mensen zitten”, schreef Dewey in 1938, “anders loopt het het risico in te storten.”

Tocqueville geloofde dat democratie beter tot uiting komt in kleine dingen en sterker wordt als ieder individu op zijn eigen niveau actief deelneemt aan het leven van groepen waarmee hij zich verbonden voelt, in plaats van door grote evenementen als referenda, verkiezingen of demonstraties. En volgens Jefferson “begint de democratie thuis”, wanneer iedereen de zaken die voor hem liggen regelt en controleert, wat hij beter doet dan wie dan ook, omdat hij de ongeëvenaarde competentie van de directbetrokkenen bezit.

De waarden en kenmerken van deze democratie als leefwijze zijn talrijk en met elkaar vervlochten.

Persoonlijk onderscheid ik daarbij op de eerste plaats de hang naar vrijheid in de zin van onafhankelijkheid of zelfbestuur, de vrijheid om te handelen, initiatieven te nemen, “zichzelf te leiden zonder meester”, zoals Jefferson zei, en niet de vrijheid om te oordelen, ja of nee te zeggen, te “kiezen” of “zichzelf te kiezen”, want dat is het domein van de vrije wilskeuze.

Maar als culturele democratie inhoudt dat we deze vorm van vrijheid verwelkomen, betekent het tegelijkertijd ook dat we iedereen de middelen moeten geven om deze vrijheid uit te oefenen.

Alle menselijke activiteiten, van de meest eenvoudige tot de meest ingewikkelde, veronderstellen middelen die zijn verworven, overgedragen, beschikbaar gesteld, in de publieke belangstelling gebracht, gemeenschappelijk gemaakt, anders gezegd “gecommunautiseerd”. Naar mijn mening bestaat democratie erin te zorgen dat deze middelen gelijkmatig worden verdeeld.

De gedeelde tuin benadrukt deze dynamiek. Hij biedt die combinatie van het individuele en het gemeenschappelijke, die mij essentieel lijkt zowel vanuit politiek als milieukundig of ecologisch oogpunt.

Ten eerste [*et d'abord*], waarom verkiezen we het bebouwen van gedeelde grond boven het bebouwen van collectieve grond?

Dat heeft te maken met de compleetheid van het werk in de tuin, waarin een spelelement zit, in tegenstelling tot de gefragmenteerde, afgebakende en strak geplande structuur van de agro-industriële arbeid, die leidt tot verlies van zingeving in het werk en verlies van onafhankelijkheid voor de arbeider.

Deze schematische opmerkingen vormen de achtergrond waartegen pragmatische denkers als William James en John Dewey invulling gaven aan het begrip **ervaring**. Ik ga dit begrip aan u uiteenzetten met het specifieke doel om de noodzaak te rechtvaardigen van het individuele perceel in het algemeen, of wat daarvoor in de plaats mocht komen.

Ik heb al gezegd dat individualiteit zich nooit vanzelf ontwikkelt, maar alleen in bepaalde gunstige omstandigheden. Met andere woorden, de rechtvaardiging van het individuele perceel is gebaseerd op de weerlegging van een individualistische filosofie of een liberaal individualisme dat wetten van automatische zelfontplooiing voorschrijft, het recht om vrijelijk je eigen leven te kiezen en de verantwoordelijkheid van eenieder voor de ontwikkeling van zijn vermogens, waarbij sommigen wel en anderen niet verdienen wat ze van de natuur of God hebben gekregen.

Pragmatisten daarentegen zijn zowel sociaal-politieke als psychologische critici van dit geloof. John Dewey hamerde bijvoorbeeld op het feit dat het individu niet “bepaald” is: het is geen substantie, maar een proces dat zich idealiter uitstrekt over het hele leven. Er is geen individu, alleen het individu als resultaat van individuatie (Simondon). Individuatie is echter niet identiek aan de verwezenlijking van vermogens die er al zijn, maar aan een vorm van zelschepping door toenemend gebruik van hulpmiddelen die in de omgeving aanwezig zijn.

Dat is wat Dewey “ervaring” noemt. Ik zal het uitleggen: of het nu een mens of een dier is, een levend wezen komt met vallen en opstaan vooruit in het leven. Het past zich niet automatisch of onmiddellijk aan de omstandigheden aan.

Het past zich alleen aan naarmate het bepaalde variabelen in zijn omgeving uitprobeert, sommige selecteert en andere vermijdt! Op elk moment kan er een obstakel, gevaar of verstoring opdoemen.

De pragmatische wereld, die een voortzetting is van Darwins wereld van evolutie van levende wezens, is meervoudig en open, wat impliceert dat hij vol onvoorziene gebeurtenissen zit en dat de wending die de gebeurtenissen nemen niet van tevoren vaststaat, zelfs niet voor een bovenmatig intelligente geest.

Doelen zijn dus nooit “einddoelen” in de zin dat ze op zichzelf onaantastbaar zouden zijn en voor eeuwig in de ideeënhemel geschreven zouden staan. Het zijn slechts *end in views* die we bedenken om ons in het leven te laten sturen en die we gaandeweg hervormen en aanpassen als we de gevolgen van onze eigen handelingen onder ogen zien.

Dewey legt uit dat ervaring altijd begint met het ervaren van een stoornis, een twijfel of een problematische situatie. Wanneer het gedrag van het individu perfect is aangepast aan of gelijke tred houdt met zijn omgeving, zijn er geen ervaringen, maar enkel gewoonten, onbewuste mechanismen, routines die werken (wat niets negatiefs heeft).

De eerste fase van een ervaring is daarom passief en bestaat uit het verstoord worden door iets dat de continuïteit van een lopende activiteit belemmert. Net als in de empirische traditie is iets ervaren het voelen, het ondervinden, erdoor beïnvloed worden.

Het betekent buiten jezelf treden, jezelf in een situatie bevinden die noopt tot het creëren van een nieuw contactpunt met de buitenwereld.

In tegenstelling tot het sensualistisch empirisme dat hier stopt, houdt ervaring voor pragmatici echter ook een uitgebreide reeks handelingen in die bestaan uit het overwinnen van de stoornis, het verduidelijken van een situatie en het heden.

Deze handelingen omvatten het zoeken naar de oorsprong van de stoornis om een middel te ontdekken dat de oorzaak wegneemt of verzacht. Een in een strik gevangen konijn dat onvermoeibaar aan zijn poot trekt om zichzelf te bevrijden, handelt niet, maar friemelt. Het mist waarschijnlijk het vermogen om de situatie te observeren, te analyseren, een hulpmiddel te gebruiken, kortom, om zijn houding ten opzichte van zijn falen te veranderen.

We zitten vaak als konijnen in de val, we doen steeds weer hetzelfde waarvan we zouden moeten weten dat het niet werkt, waardoor we ons opsluiten in de herhaling van fouten. Dan is er geen ervaring, ontwikkeling of groei, maar alleen stagnatie en dood.

Ervaring daarentegen ontstaat wanneer we erin geslaagd zijn om voldoende aanwijzingen, hulpmiddelen en gegevens verzamelen om de vastgelopen situatie te veranderen, zodat we de loop van onze activiteiten kunnen hervatten in de richting die we willen.

Iets ervaren is het openen van mogelijkheden, het ontsluiten van de toekomst, jezelf de middelen verschaffen om van reactie op actie over te gaan. Het gaat over “groeien”, het vinden van je eigen individualiteit, het vervullen van onze “deugd” zoals Aristoteles het uitdrukte, dus over de verwezenlijking van dat wat ons eigen maakt.

Hoe is dit alles van toepassing op het individuele perceel en waaruit blijkt het nut ervan? Er zijn twee manieren om deze vraag te beantwoorden. Aan de ene kant is het duidelijk dat ervaring ofwel mijn ervaring is, ofwel geen ervaring is.

Ervaring is niet iets dat voor mij, in mijn plaats of bij volmacht kan worden gedaan. Vandaar het belang van het individuele perceel. Het is een plek van voortdurende aanpassing die me in staat stelt mijn initiatieven van A tot Z te ontplooien, van het voorbereiden van de grond tot het eten van de groente, van het planten van een bloem tot het genieten van de schoonheid ervan.

Ik ben gemaakt van het materiaal van mijn ervaringen. Ook volgens de Bijbel wordt humanisering bereikt door tuinieren; kijk maar naar Adam die door Adonai in de tuin van Eden wordt “gezet” om deze te cultiveren, de aarde te bewerken en zo zijn menselijkheid of zijn specifiek menselijke capaciteiten te ontwikkelen.

Demeter, de godin van de landbouw en beschaving, zit op dezelfde lijn, net als Marx: humanisering wordt bereikt door de productie van bestaansmiddelen. Cultiveren is jezelf cultiveren.

Aan de andere kant is cultiveren niet hetzelfde als de vruchten van de natuur exploiteren, uittrekken of afrukken. Het betekent produceren voor je eigen levensonderhoud, terwijl de

mogelijkheden voor toekomstige productie bewaard blijven en de goede gezondheid van de aarde gewaarborgd wordt.

Daarom is de opdracht van Adonai aan Adam niet alleen om de tuin te bewerken, maar ook om de hoeder (*keeper*) ervan te zijn, om de tuin te beschermen, te eerbiedigen en zijn voortbestaan in de tijd en zelfs zijn onafhankelijkheid te verzekeren.

Ervaring wordt dus begrensd door twee uitersten. In het eerste geval hebben de activiteiten van het individu gevolgen die indruisen tegen de belangen van dat wat hij ervaart. Het komt erop neer dat het object van de ervaring (*the experienced*) wordt beschadigd of zelfs vernietigd.

Met andere woorden, de voorwaarden van de ervaring zelf worden beschadigd en soms in dusdanige mate dat we kunnen zeggen dat wat we beleefd hebben helemaal geen ervaring is. Want volgens de hierboven gegeven definitie leidt een ware ervaring noodzakelijkerwijs tot andere ervaringen, oneindig en voortdurend. In het tweede geval maakt het niet uit wat het individu doet, niets wat hij bewerkstelligt kan de omgeving veranderen die het voorwerp van zijn zorg is.

Soms is de omgeving voor individuele bijdragen aan verandering namelijk te star, te dogmatisch of te vastgeroest in een andere denkwijze.

Want we moeten niet vergeten dat de echte ervaring een werkelijke transformatie van de beginsituatie impliceert, een transformatie die, zoals ik al zei, zich voltrekt door een aantal dingen te gebruiken die in de situatie in kwestie voorhanden zijn, gelijk een vogel een takje gebruikt om wormen onder de schors van een boom te vangen of een zwaluw stopverf van ramen gebruikt om zijn nest te verstevigen.

De flexibiliteit van de omgeving kan op talloze manieren tot uiting komen. Er is uiteraard een zekere formele plasticiteit, de aanwezigheid van bruikbare materialen, maar ook van methoden of concepten die ons in staat stellen na te denken over onze omgeving in termen van mogelijke wording. Tot zo'n omgeving behoren ook begrippen als onthaal, tolerantie, ruimte maken voor anderen (en niet jezelf op hun plaats zetten), het vormen van een "open samenleving".

Kortom, dat ik dit punt benadruk, is om de overeenstemming tussen ecologie en democratie aan te geven. Ik beschouw democratie namelijk als een verdeling van de materiële en spirituele mogelijkheden voor individuatie in een bepaalde samenleving, met andere woorden, als een wisselwerking en evenwicht tussen de behoeften aan individuele groei en de behoeften van de omgeving waarvan het individu afhankelijk is om te groeien en bloeien.

Het is bijvoorbeeld onontbeerlijk dat een bepaalde samenleving het onderwijs van de taal die sprekers gebruiken om te kunnen integreren als een publieke aangelegenheid beschouwt. En het is eveneens onontbeerlijk dat een bepaalde samenleving, op welke schaal dan ook, publiekelijk blijk van erkenning geeft voor bijzondere bijdragen aan de vitaliteit van de gezamenlijke dingen.

In dezelfde geest leek het in het verleden misschien onontbeerlijk dat het openbaar gezag toezag op de verdeling van de landerijen, om iedereen de voorwaarden te bieden voor zelfontplooiing enerzijds en deelname aan het gemeenschapsleven anderzijds.

Zo vond Thomas Jefferson, een van de grondleggers van de Verenigde Staten van Amerika, dat de eerste daad van de federale regering moest bestaan uit de schenking van een stuk grond aan elk gezin. Daardoor zou de overheid volgens hem zowel echte kansen voor individuele ontwikkeling als voor participatie creëren.

Net als een aantal andere founding fathers was Jefferson er namelijk van overtuigd dat de meest deugdzame burgers te vinden zouden zijn onder onafhankelijke boeren. De meest deugdzame, dat wil zeggen de meest verantwoordelijke, de meest opmerkelijke, de meest op de buitenwereld gerichte ook, want de meest bewuste van het feit dat de natuur nu eenmaal niet doet wat wij willen.

Door het land in cultuur te brengen ervaart het individu dus dat hij bestaat en dat er ook anderen bestaan van wie de logica en realiteit verschillen van de zijne. Cultiveren is zowel een realiteitscheck als een manier van zorgen.

Zorg (*care*) is immers een ervaring van anders-zijn. Bij het bestuderen van therapeutische tuinen bijvoorbeeld, werd ik me bij het lezen van de verhalen van gewonde of getraumatiseerde veteranen bewust van de genezende kracht van deze zorg.

Zo las ik dat het voor een militair die heel fanatiek mensen had gedood, constructief en zelfs helend was om planten te verzorgen, en dat het ook heel rustgevend was om zorg te geven in plaats van te krijgen. Alsof verzorgen hetzelfde was als voor jezelf zorgen en genezen.

Om de cirkel rond te maken, zou ik zeggen dat ecologie naar verhouding niets anders is dan dit evenwicht tussen hulpmiddelen uit de omgeving en individuele ontwikkelingsbehoeften. Een ecosysteem is een stelsel van onderlinge relaties waarbij individuen door hun bijdrage daaraan hun levenscyclus verwezenlijken, en de verstoring van een ecosysteem leidt ertoe dat sommige wezens lijden, sterven of verdwijnen.

U vraagt zich misschien af waar de gemeenschap of het gemeenschappelijke in dit verhaal is gebleven, want misschien komt mijn presentatie erg individualistisch over. Maar eigenlijk heb ik laten doorschemeren dat het gemeenschappelijke zich juist op het vlak van de verdeling of distributie van individuatiebronnen bevindt.

Wat gemeenschappelijk is, is wat *samengebracht* wordt door individuen die zich verenigen om samen iets te doen of te denken. Bekommering om het gemeenschappelijke wist de bekommernis om individualiteit dus niet uit.

Het lijkt me overigens van het grootste belang om de voorstelling van democratie in overeenstemming te brengen met wat John Dewey in de jaren 1930 een “nieuw individualisme” noemde, waarmee hij doelde op een benadering die ziet op de gezamenlijke schepping van individuen, in tegenstelling tot een benadering die erin bestaat hen als pasklare individuen te beschouwen en hun rechten toe te kennen.

Een “nieuw individualisme” zou ons handvatten geven om beter onderscheid te maken tussen groepen die de individualiteit van individuen opofferen en die, in plaats van hun kansen op zelschepping te bieden, hen inlijven, conditioneren, manipuleren, op de een of andere manier dwingen, en groepen die een gemeenschap vormen, dat wil zeggen die voortkomen uit een activiteit die iets gemeenschappelijks oplevert.

In het eerste geval hebben we te maken met een collectief in de zin van auteurs als Durkheim, Freud en Marx, voor wie de samenleving noodzakelijkerwijs betekent dat we afstand doen van onze individuele vrijheden.

Voor Marx is het collectief altijd onbewust. Het is een sociale dwang die van buitenaf komt om individuen te dwingen in de pas te lopen met de heersende sociale normen.

Het is een mechanisme om mensen “dociel” te maken, zoals Foucault zou zeggen. Het gemeenschappelijke (of de gemeenschap) is echter altijd distributief en participatief. Het kan om kennis gaan die opeenvolgende generaties hebben vergaard, maar ook om voedselbronnen, economische, technische en politieke kansen, rechtssystemen en instellingen.

Maar wil er sprake zijn van een gemeenschap, dan kan dat wat aan individuen wordt aangeboden altijd aanleiding geven tot persoonlijk, ja zelfs gepersonaliseerd gebruik. Dit geldt bijvoorbeeld voor onze taal. We spreken met velen dezelfde taal, maar ieder van ons spreekt die op een unieke manier, of het nu gaat om het timbre van de stem, het ritme, de dictie, de structuur, de zin, de woordkeuze, het vocabulaire, enz.

Omgekeerd betekent collectief ofwel hetzelfde voor iedereen, ofwel het opleggen van gebruiken of overtuigingen die individuen uitsluiten van de dynamiek van hun eigen ontwikkeling.

In gedeelde tuinen is er juist veel gemeenschappelijk, zoals het terrein, de compost, de zaden en de enten. In gedeelde tuinen zijn meestal ook het gereedschap, de ontvangst van bezoekers en workshops gemeenschappelijk.

En natuurlijk zou er geen gedeelde tuin zijn zonder een gemeenschappelijk bestuur. De gedeelde tuin is een mini-rechtsstaat die functioneert op basis van een handvest of overeenkomst waarover de deelnemers het eens zijn geworden en die ze indien nodig aanpassen en naleven of doen naleven.

Zoals Elinor Ostrom heeft aangetoond, blijft het gemeenschappelijke alleen overeind als er ook een zekere vorm van zelfbestuur bestaat.

In tegenstelling tot collectieve tuinen, die veelal een bron van conflicten zijn, zijn gedeelde tuinen heel vaak een plek waar een zekere gezelligheid heerst, wat de meest perfect vorm van gemeenschapszin is. Op dit punt kan ik het niet laten om de socioloog Simmel aan te halen, die gezelligheid definieerde als het beleven van genoeg aan het gezelschap van anderen en het beschouwde als het meest bepalende sociale verschijnsel.

Het is, zo schreef hij, “een puur sociaal feit”, een gunst, “een band die vrijelijk tussen wezens zweeft”. Zonder dat zou er niets specifiek menselijks zijn aan de manier waarop wij samenkomen.

Elke vereniging, zelfs de meest formele, moet enkele kenmerken van vrije en vrijwillige samenkomst behouden. Dit doet me denken aan een kleine anekdote: een tijdje geleden ontmoette ik in Pontivy, in Bretagne, een aantal mensen die aan het werk waren in de gedeelde tuin achter het kasteel. Tijdens het gesprek dat zich ontspon, zeiden ze allemaal dat ze deze tuin duizend keer liever hadden dan hun eigen tuin bij hun huis, omdat ze daar alleen zijn, terwijl ze hier met anderen niet alleen woorden, maar ook recepten, planten en zaailingen uitwisselen, wat veel leuker is dan in je eentje werken.

Misschien lijkt de gedeelde tuin u een heel apart geval dat moeilijk naar andere gebieden kan worden vertaald. Als laatste wil ik echter de paradigmatische dimensie ervan benadrukken. Daar zijn verschillende redenen voor.

Ten eerste is het feit dat de voedselkwestie is opgenomen in de organisatie van de menselijke gemeenschap allesbehalve een detail. Niet alleen spelen gedeelde tuinen, zoals ik als zei, een sleutelrol in de voedselproductie, maar zijn ze ook een observatiepost om totaal verschillende culturele systemen te bekijken.

Ik denk hierbij aan twee voorbeelden. Het eerste betreft een tegenstelling die Jefferson aan het einde van de achttiende eeuw erg bezighield, te weten het contrast tussen de figuur van de onafhankelijk boer die zijn eigen voedsel produceert en zijn impact op het milieu beperkt tot het gebruik van zijn eigen kracht, en de figuur van de planter die om zijn landgoed uit te breiden en zichzelf te verrijken anderen laat werken, de relatie met voedsel vergeet, de voorkeur geeft aan hoogproductieve, winstgevende planten zoals katoen en tabak indertijd, zijn toevlucht neemt tot slavernij en het natuurlijke evenwicht verstoort.

Op dezelfde wijze monopoliseert de hedendaagse grootgrondbezitter het land voor de productie van hulpbronnen die niet worden gebruikt om de mens te voeden, zoals palmolie, transgene soja, maïs en koolzaad, terwijl hij boeren onteigent en de bodem ongelofelijk vervuult.

Dezelfde tegenstelling zien we tussen het oude Russische communautaire systeem van gedeelde tuinen, de *mir*, en de kolchoz die vanaf 1928 door het Sovjetregime tot speerpunt van zijn beleid van ongebreidelde mechanisering en industrialisering werd gemaakt, terwijl het tegelijkertijd zijn toevlucht nam tot wat terecht “neo-slavernij” is genoemd.

Daarmee bedoel ik dat de manier waarop voedsel wordt geproduceerd nooit puur en alleen op voeding betrekking heeft, maar een totaalvisie op de wereld vertegenwoordigt die naar elders kan worden getransponeerd.

Meer in het algemeen kunnen we ons afvragen hoe we onze sociale organisaties, instellingen en levensstijlen kunnen omzetten in gedeelde tuinen.

Tot slot wil ik de analogie benadrukken tussen de organisatie van een gedeelde tuin en die van een ecosysteem. In de natuur heeft elk wezen zijn eigen plek waar het zijn levenscyclus volbrengt. In de natuur worden de elementen duidelijk van elkaar onderscheiden door territoria, habitats, membranen en allerlei soorten grenzen die bepalen wat in de ecologie een “niche” wordt genoemd.

Met andere woorden, de symbiotische of osmotische visies op de natuur die soms tot een hogere morele waarde worden verheven, lijken mij ver af te staan van hoe het in werkelijkheid toegaat in de organisatie van levende wezens en de “samenleving van het goede leven” (Aristoteles).

Zoals Maria Montessori schreef: *“Even in a large field, children always run and play in one spot, in a corner or some narrow space. All living beings tend to find a place for themselves and to keep within its boundaries.”*

Uiteindelijk gaat het er in het leven evenzeer om zich te verenigen als om zich af te zonderen, weliswaar niet uit zichzelf, maar op grond van een specifieke organisatie van de biotische en abiotische gemeenschap.

Als er niches zijn in de natuur, dan zijn er ook ecologische corridors, dat wil zeggen een groot aantal doorgangen die het mogelijk maken om zich tussen de niches te bewegen, of dat nu ter land, ter zee, in de lucht of ondergronds is.

Tenslotte zijn de lessen van de natuur ook de lessen van de liberale democratie die, zoals de filosoof Michaël Walzer ons voorhield, net zo goed afhangt van de kunst van het samenzijn als van de kunst van het scheiden. Ik wilde laten zien dat de gedeelde tuin hier een perfect voorbeeld van is.

Dank voor uw aandacht.

Bovenstaande is een transcript van de ondertiteling (overgeschreven door Martin van der Veen, Amsterdam): <https://spui25.nl/programma/de-democratie-als-volkstuin>